

Azerbaycan Muhaceretinin Etkili Bir Yayını; Bildiriş Gazetesi (1930-1931)

Mustafa İnce*

Karabük Üniversitesi Safranbolu Meslek Yüksekokulu, Karabük

Öz

Azerbaycan muhacereti Azerbaycan milli mücadelesinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Basım ise dönemin koşullarında bu mücadelenin en önemli araçlarından biri olmuştur. Bolşevik işgali sonrasında Azerbaycanlı aydınlar, Azerbaycan'ı terk etmek zorunda kaldılar. Bağımsızlık mücadelesini bu yüzden Azerbaycan dışındaki bir kısım ülke ve merkezlere taşıdılar. Bu merkezlerden biri de İstanbul idi. Muhaceret, İstanbul'da birçok farklı yayın çıkarmıştır. Bunlardan biri de haftalık olarak yayınlanan Bildiriş gazetesi idi. Bildiriş gazetesi sadece bir yıl yayınlanmasına rağmen milli mücadelenin diri kalmasında oldukça etkili olmuştur. Bildiriş, Azerbaycan milli hareketini canlı tutmak ve Rusya topraklarında yaşayan halkların yaşadığı ıstırapları dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla yayınlanmıştır. Çalışmada Bildiriş gazetesi incelenmiştir. Gazetesinin amacı, yayıncıları ve işlediği konular ele alınmıştır. Çalışma kapsamında Bildiriş gazetesinin tüm sayıları elde edilerek içerik analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bildiriş, Azerbaycan Muhacereti, Muhaceret Yayını.

An Effective Journal of Azerbaijan Immigration; Bildiriş Journal (1930-1931)

Abstract

Azerbaijan immigration has been a significant part of The National Struggle of Azerbaijan. Media played one of the most important role in the condition of this period. After the Bolshevik occupation, Azerbaijan intellectuals had to leave Azerbaijan. So, They moved The National Struggle of Azerbaijan to other countries and centers. İstanbul was one of these centers. Azerbaijan immigration has been published different kinds of publications in İstanbul. Bildiriş that is weekly published was one of these publications. Although Bildiriş had only one year publishing life, it had been very effective for National Struggle of Azerbaijan. Bildiriş aimed to keep National Struggle of Azerbaijan alive and to announce the misery of the people who had lived in Russia to the World. In this study, Bildiriş Journal was examined. Aim of the journal was to discuss about the publishers and , publishers and topics has been discussed. In this context, all the numbers issues of Bildiriş has been obtained and content analysis has been carried out.

Keywords: Bildiriş, Azerbaijan immigration, immigration journal.

GİRİŞ

Azerbaycan'ın Ruslar tarafından işgalinden sonra ülkelerini terk etmek zorunda kalan Azerbaycan aydınları, bağımsızlıklarını yeniden elde edebilmek maksadıyla yürüttükleri milli mücadelelerini Azerbaycan dışından sürdürdüler. Kendilerine merkez olarak seçtikleri yerlerde milli mücadeleyi devam ettirmeye çalıştılar. Bu merkezlerin en önemlilerinden biri de İstanbul'du.

Azerbaycan Milli Hareketini canlı tutmak ve Rusya topraklarında yaşayan halkların yaşadığı ıstırapları dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla, ilk olarak 1922 yılında İstanbul'da *Yeni Kafkasya* adlı dergi yayına hazırlandı. Dergi, eski Buhara

Cumhur reisi Osman Hoca'nın adıyla yayına başladı. Ayda iki sayı olarak basılan dergi, 1927 yılına kadar, 94 sayı olarak devam etti. Muhacerette yayımlanan birçok gazete, dergi ve kitaba redaktörlük eden Mirza Bala Mehmetzade, *Yeni Kafkasya*"yı, "Sadece Azerbaycanlıların değil, Rus esareti altındaki bütün Türklerin ilk dergisi" olarak adlandırıyordu (İbrahimli, 1996:119). Dergide, Azerbaycan dışında Dağıstan, Gürcistan, Lehistan, Rusya, İran ve Türkiye ile ilgili haberlere de sıkça yer veriliyordu (Nalcioğlu, 2004: 65). Sovyetler Birliği'nin yoğun baskıları sonucu *Yeni Kafkasya* dergisi 1 Eylül 1927'de kapatıldı.

Bu kapatılmayla yılmayan muhacirler *Azeri Türk, Yeşil Yaprak, Odlu Yurt* dergilerini yayınladılar. Bu dergilerin programı da *Yeni Kafkasya* ile aynıydı. Sovyetler Birliği'nin baskıları arttıkça muhacirlerin durumu da zorlaşıyordu. En nihayetinde bu dergiler de kapatıldı.

Azerbaycanlı muhacirlerin Türkiye'de yayınladıkları ilk haftalık siyasi ve sosyal-toplumsal gazete ise *Bildiriş* gazetesidir. Mirza Bala Mehmetzade önderliğinde yayın hayatına başlayan gazetenin ilk sayısı 07 Ağustos 1930 Perşembe günü yayınlanmıştır.

BİLDİRİŞ'İN AMACI

Rusya topraklarında meydana gelen olayları dünya kamuoyuna aktarmayı amaçlayan *Bildiriş* gazetesi, ilk sayısının birinci sayfasında yayınladığı sunuş yazısında gazetenin amacı ve içeriği hakkında şu bilgilere yer vermişti;

"Bu günden itibaren her hafta muntazam intişar edecek olan "Bildiriş" gazetesi yakın, orta ve uzak şarkta, bilhassa Türk dünyasında cereyan eden siyasi, milli, harsi ve içtimai hareketler hakkında mevsuk malumat vermekte Türk efkâr-ı umumiyesini tenvire çalışacaktır. Türk dünyasının yegâne müstakil devleti ve Şarkın yegâne Cumhuriyeti olan Türkiye'deki âlemşümül ıslahat hareketini teroviçle "Bildiriş" bu hususta ve Türkiye'nin alelumum iktisadi, harsi, edebi ve içtimai yenilikleri hakkında okuyucularına malumat verecektir. "Bildiriş" Azerbaycan, Türkistan, İdil-Ural, Şimali Kafkasya, Kırım, Gürcistan ve Ukrayna'da cereyan eden hadiseleri bildirmekle beraber Sovyet Rusya'ya ait siyasi, iktisadi, içtimai hayat safhalarını gösteren vakalar hakkında dahi karilerini tenvir edecektir.

"Bildiriş" İran, Afgan, Hint gibi şark memleketleri hakkında malumat vereceği gibi; Mısır, Suriye, Filistin, Hicaz gibi Arap dünyasındaki vakaya ait dahi kendi sütunlarında yer verecek ve Avrupa'da cereyan eden mühim havadisi kaydetmeye çalışacaktır"(Bildiriş:1930:1) denilmektedir.

Gazetenin kendi programını açıkladığı bu sunuş yazısından da anlaşılacağı üzere, *Bildiriş*, Türkiye'deki siyasi ve içtimai durum hakkında bilgi vereceğini, Azerbaycan başta olmak üzere Türkistan, İdil-Ural, Kuzey Kafkasya, Kırım, Gürcistan ve Ukrayna'da meydana gelen gelişmeleri de aktaracağını duyurmuştur.

Gazete aynı zamanda, Sovyet Rusya'nın siyasi, iktisadi, içtimai hayatı ile İran, Afgan, Hint gibi Doğu memleketleri hakkında bilgi vereceğini, Mısır, Suriye, Filistin, Hicaz gibi Arap dünyasındaki cereyan eden olayları da duyuracağını belirtmiştir.

Bildiriş gazetesinin esas bölümleri şunlardır: "Azerbaycan'da", "Sovyet Rusya'sında", "Türkiye dâhilinde", "Kırım'da", "Şimali Kafkasya'da", "Edil-Ural elinde", "Başkırdistan'da", "Kazak Kırgız Elinde", "Türkistan'da", "İran'da", "Ukrayna'da", "Rusya'da", "Sovyetlerde", "Son haberler", "Muhtelif haberler", "Beynelmilel Hayat".

Dört sayfadan oluşan gazetenin ilk sayfasında "*Bildiriş*" imzasıyla yayınlanan başyazı dışında Azerbaycan ile ilgili haberler manşetten olmak üzere, Rusya'da meydana gelen diğer olaylara önemine göre yer verilirken, ikinci sayfa üst kısım itibari ile Azerbaycan ve başyazıda bahsedilen memleketlere ilişkin benzer haberlere devam edilmiştir. Alt kısımda ise dış ülkelere ilişkin haberlere yer verilmiş, zaman zaman da yazı dizileri yayınlanmıştır. Üçüncü sayfanın bir kısmı Türkiye'ye ayrılırken, bir de hatıra yayınlanmaya çalışılmıştır. Dördüncü sayfada ise Türk Dünyası haberleri ile birinci sayfanın devamı olan haberler yer almıştır.

Gazete ilk sayısından itibaren verdiği söze ve vadettiği içeriğe sadık kalmaya çalışmıştır. Birinci sayısında; "Sovyet Rusya'sında", "Amerika'da GPU", "Kafkasya'da siyasi vaziyet", "Son haberler", "Yeni Rus-Çin ihtilafı mı?", "İki ayda 18000 mevkuf" yazıları yayımlanmış ve bir de ilan verilmiştir. İlanda; "Solovki'de gördüklerim... Solovki menfasında bulunmuş Azerbaycan istiklalcilerinden bir gencin meraklı hatıralarını gelecek nüshamızda okuyunuz!" (Bildiriş:1930:1) ibaresi yer almaktadır.

BİLDİRİŞ'İN YAYIN KADROSU

Bildiriş gazetesi de diğer muhaceret yayınları gibi Rusların baskılarına maruz kalmıştır. Bu yüzden gazetenin yayın hayatı süresince bazı yazılar isimsiz yayınlanmış, bazı yazarlar da kısaltma ya da rumuz kullanmak durumunda kalmışlardır. Bu sebeple gazetenin yayıncıları ve yazarları hakkında çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Ancak yine de birçok kaynak, yayıncı ve yazar olarak; Mehmet Emin Resulzade, Mirza Bala Mehmetzade, Kırımlı Cafer Seyit Ahmet, Abdülkadir İnan (Fethilkadir Süleymanov) isimleri üzerinde hemfikir olmuşlardır.

Bu isimler, 7 Ağustos 1930 yılından itibaren Azerbaycan muhacirlerinin ilk siyasi haftalık gazetesi olan *Bildiriş*'i yayınladılar. Gazetenin başlangıçta imtiyaz sahibi A. Kazımzade, mesul müdürü ise Kemal Bey idi. Mayıs 1931'den Ağustos 1931'e kadar yayınlanan (56. sayıya kadar) nüshalarda mesul müdür B. Süleyman, son iki sayıda ise Mirza Bala'dır.

Haleddin İbrahimli'ye göre ise gazetenin 1931 yılında mesul müdürlüğünü yapan B. Süleyman da Mirza Bala da aynı kişidir. Yani iki imza da Mirza Bala Mehmetzade'ye aittir. (İbrahimli, 1996:120). Ancak Ali Şamil Hüseyinoğlu, İbrahimli'nin aksine, B. Süleyman'ın Mirza Bala değil, Abdülkadir İnan olduğunu yazmıştır (Ali Şamil Hüseyinoğlu, <http://ali-shamil.tr.gg/>, 05.06.2015). Bizim kanaatimizce de "B. Süleyman" Türkiye'de bu ismi kullanan Abdülkadir İnan'dır. *Bildiriş* Gazetesinde görev alan yayıncı ve yazarlar çeşitlilik arz eder.

Mehmet Emin Resulzade

Bildiriş gazetesi, kısa ömürlü bir yayın olmasına rağmen Azerbaycan istiklal mücadelesinin önemli bir ayağını temsil etmektedir. Çünkü *Bildiriş*'i yayımlayanlar, hayatlarını Azerbaycan istiklal mücadelesine adanmış aydın ve siyasilereydi. *Bildiriş*'in yazarları zengin bir ömür yaşamış, siyasi geçmişe sahip, hayat tecrübesi yüksek, zeki insanlardı. Azerbaycan halkı, *Bildiriş* etrafında toplanan bu şahsiyetlerin fikirlerine ve görüşlerine büyük önem vermiştir. Bu şahsiyetlerin başında ise, Rusya'nın Azerbaycan siyasetine karşı mücadele eden ve mücadelesini yılmadan, yorulmadan sürdüren Mehmed Emin Resulzade gelmektedir.

M. Emin Resulzade 31 Ocak 1884 yılında Bakü yakınlarında Nohvanı köyünde doğmuştur. Resulzade, siyasi ve edebi faaliyete genç yaşlarda başlamıştır. İlk olarak 1902 yılında "Müslüman Gençlik Teşkilatı"nı kurmuş, daha sonra bu teşkilat "Demokratik Müsavat Cemiyeti" olarak tanınmıştır. Onun ilk imzasına, Tiflis'de Mehmed Ağa Şahtahlı'nın redaktörlüğü ile yayınlanan *Şarki Rus* gazetesinin 1903 yıl 20 sayısında rast gelinir (Aliyev, 1991:5).

"Müslüman Gençlik Teşkilatı" sonradan Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDFP) Bakü Komitesi'nin "Himmet" grubu ile birleşmesi sonrası, hakkında çok konuşulan ve yazılan *Himmet* gazetesini 1904 Ekim ayında yayınlamıştır. Gizli yayınlanan ve sayısı bir kaç yüz olan bu gazete, Azerbaycan'da siyasi kurumların ana dilli ilk gazetesi sayılır (Hüseynov, 1988: 58).

Mehmet Emin Resulzade'nin ilk muhacereti 1907 yılının başlarına denk gelir. O, çar polisince izlendiğini haber alınca Bakü'den İran'a geçer. Orada şahlık usul-i idaresine karşı başlanmış olan meşruta hareketinde faal görev almıştır. M. E. Resulzade 1911 yılının Mayısında İran'ı terk etmek zorunda kalır. İstanbul'a gelen M. E. Resulzade "İttihat ve Terakki" teşkilatının ileri gelenleriyle alaka kurmuş, "Türk Ocağı" cemiyetinde çalışmış, bu cemiyetin matbu organı olan *Türk Yurdu* dergisinde görev almıştır.

AHC'nin sonlanmasıyla sonradan bir müddet Lahiş'te gizlenen, sonra tutuklanarak Bayıl ceza evinde tutulan M. E. Resulzade V. İ. Stalin'in emri ile serbest bırakılarak Moskova'ya götürülür. Müsavat Partisinin gizli faaliyette olan Merkezi Komitesinin kararı ve yardımıyla 1922 yılında Finlandiya'ya kaçan siyasi hadim, çok geçmeden Türkiye'ye gelmiş, faaliyetini orada devam ettirmiştir. O, İstanbul'da *Yeni Kafkasya*, *Azeri Türk*, *Odlu Yurt* dergileri ve haftalık *Bildiriş* gazetesini yayınlamıştır.

Bildiriş gazetesinin yayınlandığının ikinci yılı, 1931 yılın başlarında M. E. Resulzade Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Polonya'ya giden M. E. Resulzade, Avrupa muhacereti döneminde *İstiklal* gazetesi ve *Kurtuluş* dergisini yayınlamış, "Panturanizm Hakkında", "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı", "Azerbaycan Hürriyet Savaşı" vb. eserlerini yazmıştır. Eylül 1947'de Türkiye'ye dönen M. E. Resulzade 1955 yılındaki vefatına kadar yaşadığı Ankara'da, *Azerbaycan* dergisini neşretmiştir.

Mirza Bala Mehmetzade

Mirza Bala Mehmetzade 1898 yılında Bakü'nün Zire köyünde doğmuş, 1912 yılda "Nefi-elm, yahut Elimin Sonu" kitabı yayınlanmıştır. M.E. Resulzade'nin kontrolünde çıkan *Açık Söz* gazetesinde yazmıştır.

Mart 1918'de Bolşeviklerin Ermeni silahlı güçleriyle birlikte Bakü'yü işgali ve Müslüman ahalden on binlercesini öldürmesi sırasında Bakü'den kaçarak Tiflis'e geçmiş, burada "İttifak-ı Müteellimin" teşkilatını kurmuş, *Gençler Yurdu* adlı dergide redaktörlük yapmıştır. Osmanlı ordusunun yardımıyla Bakü'nün Rus ve Ermeni işgalinden kurtarılması sonrası Bakü'ye dönen Mirza Bala, bir müddet *Açık Söz, İstiklal ve Azerbaycan* gazetelerinde çalışmıştır. 28 Nisan 1920'de Rus Sovyet Orduları Azerbaycan'ı yeniden işgal edince M. B. Mehmetzade gizli Müsavat Partisine rehberlik etmiş, 1923 yılına kadar gizli surette çalışarak *İstiklal* gazetesinin 19 sayısının yayınlanmasını sağlamıştır (Veliyev, 2006).

Ağustos 1923'te Azerbaycan'ı terk etmeye mecbur kalan Mirza Bala, İran'a geçmiş, Reşt şehrinde gizlenmiştir. O, bir müddet burada siyasi faaliyetini devam ettirdikten sonra İstanbul'a giderek orada neşir olunan *Yeni Kafkasya, Azeri Türk, Odlu Yurt* dergilerinde ve *Bildiriş* gazetesinde çalışmıştır.

Mirza Bala Mehmetzade *Bildiriş*'in mesul müdürlüğünü yapmış, hatta gazete onun mesul müdürlüğüyle yayın hayatına başlamıştır. Mirza Bala, *Bildiriş*'te "Mirza Bala" "M.B" gibi kısaltmalar ve imzalar kullanmıştır.

Bildiriş'in 10 Eylül 1931'de yayınlanan 58. sayıdan sonra kapatılmasıyla birlikte, M. B. Mehmetzade, M. E. Resulzade vb. muhacirler Türkiye'den gitmek durumunda kalırlar. Mirza Bala, Avrupa'da yaşadığı zaman yazdığı "*Milli Azerbaycan Harekâtı*" kitabını 1938'de Berlin'de bastırılmıştır. 1939'da Türkiye'ye dönen M. B. Mehmetzade ilmi-siyasi faaliyetini devam ettirir. İslam Ansiklopedisine ve başka yayınlara makaleler yazmıştır. Araştırmacılara göre, Mirza Bala'nın iki binden fazla yayınlanan eseri vardır. 1951 yılında "*Azerbaycan Tarihinde Türk Albaniyası*" kitabını tamamlamıştır (Sultanlı, 1998:112).

"Nuh oğlu", "Azeri", "M. B.", "Daşdemir", "Ali Kutlu", vb. imzalarla, bazen de imzasız gazete, dergi ve ansiklopedilere makaleler yazan M. B. Mehmetzade'nin basılan kitaplarının sayısı da 20 kadardır. Mirza Bala 9 Mart 1959 yılında vefat etmiştir (Ali Şamil Hüseyinoğlu, <http://ali-shamil.tr.gg/>, 05.06.2015).

Abbaskulu Kazımzade

Bildiriş gazetesinin sahibi olarak görev yapan Abbaskulu Kazımzade, 1905 yılında Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin üyesi olmuş, 1911 yılında da Müsavat Partisinin kurulmasına öncülük etmiştir (AHC Ansiklopedisi, 2004:165). Kazımzade, 1918'de kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Parlamentosu'nda da görev almıştır.

Abbaskulu Kazımzade Azerbaycan'ın Ruslar tarafından işgalinden sonra M. Emin Resulzade ile birlikte Azerbaycan'dan ayrılmıştır. *Bildiriş* gazetesinde görev

almadan önce M. Emin Resulzade'nin başyazarlığını yaptığı *Odlu Yurt* dergisinde derginin sahibi konumunda görev almıştır.

Abdulkadir İnan (Fethilkadir Süleymanov)

Bildiriş gazetesinin geniş konular işleminin temelinde, Sovyetler Birliği'nin her yerinden haberler yayınlayan ve makaleler yazan aydın ve yazarlarının bulunmasının rolü büyüktür. Bu yazarlardan biri de *Bildiriş* gazetesinde "B. Süleyman" imzasıyla yer alan Abdulkadir İnan'dır. Abdulkadir İnan bu adı Türkiye'de kabul etmiş ve kullanmıştır. Asıl adı Fethilkadir Süleymanov'dur (Ali Şamil Hüseyinoğlu, <http://ali-shamil.tr.gg/>, 05.06.2015).

Fethilkadir Süleymanov 29 Kasım 1889'da Başkurdistan'ın Prime Vilayetine bağlı Çılgay köyünde doğmuştur. Ailesi soylu, köklü ve muhafazakâr bir ailedir. Süleymanov, bazı kitaplarda ve ansiklopedilerde Abdulkadir İnan olarak yer almıştır.

Abdülkadir İnan ilmi çalışmaları ile bilirse onun Azerbaycan muhacirleriyle birlikte siyasi faaliyetleri çoktur. Azerbaycan muhacirlerinin gazete ve dergilerinde makaleler yayınlamış, *Odlu Yurt* dergisinde ve *Bildiriş* gazetesinde çalışmıştır. *Bildiriş* gazetesinin ilk sayısında "İmtiyaz Sahibi: A. Kazımzade, Mesul Müdürü: Kemal" olduğu görülür. 1931 yılı 11 Haziran'dan 13 Ağustos'a kadar yayınlanan 13 sayıda ise "İmtiyaz Sahibi: A. Kazımzade, Mesul Müdür: B. Süleyman" olmuştur. Sonraki sayılarda ise "Umumu Neşriyat ve Yazı İşleri Müdürü: Mirza Bala" olduğu yazılmıştır. Bundan başka *Odlu Yurt* dergisi de M. E. Resulzade'nin başyazarlığı, A. Kazımzade'nin imtiyaz sahipliği, Kemal'in ve B. Süleyman'ın mesul müdürlüğü ile yayınlanmıştır.

Bildiriş gazetesinin 1931 yılı 4 Haziran'da yayınlanan 44. sayıdan başlayıp 1931 yılı 25 Haziran'daki 47. sayıya kadar "Başkurdistan meselesi ve Başkurt harekâtı (Şamson Tipeyefin eseri münasebetiyle)" makalesinin başlığının altında ve makalenin sonunda "Yazan: Başkurdistan'lı Abdülkadir" imzası vardır. Buradan da anlaşılacağı üzere bu makalenin müellifi Abdülkadir İnan (Fethilkadir Süleyman)'dır.

Mektep muallimi, üniversite profesörü, gazeteci kimliği ile sürekli araştırma ile meşgul olan Abdülkadir İnan'ın etnografya, folklor, edebiyat, Türk halklarının dili sahasında 350 ilmi eseri yayınlanmıştır. Abdülkadir İnan (Fethilkadir Süleyman) 1976 yılda Türkiye'de vefat etmiştir.

Cafer Seydahmet Kırimer

Mehmet Emin Resulzade ve Mirza Bala Mehmetzade'nin önemli yoldaşlarından biri de büyük Türkçü, Gaspıralı İsmail'in mektebini devam ettiren anti-Sovyet faaliyetleri ile tanınan Cafer Seydahmet Kırimer'dir. Cafer Seydahmet 1 Eylül 1889'da Kırım'ın Yafta vilayeti Kızıldaş köyünde doğmuş genç yaşlarında okumak için İstanbul'a gitmiştir.

Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi'nin, 1917 yılında I. Kırım-Tatar Halk Kurultayı'nın kurulmasında, 1 Kasım 1917'de Kırım Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinde, anayasanın, seçim kanununun hazırlanmasında, Baş karargâhın

yaratılmasında onun da hizmeti çoktur. 1918 yılda Bolşevikler Kırım'ı işgal edip Çelebi Cihan ve arkadaşlarını kurşuna dizdiklerinde Cafer Seydahmet Kırimer Türkiye'ye gitmek zorunda kalır (Fazıl ve Nagayev, 2001:252).

Azerbaycan muhacirlerinin neşirlerine her fırsatta yardım etmeye çalışan Cafer Seydahmet Kırimer 1930-1931 yıllarda *Bildiriş* gazetesinin sayfalarında da Kırım-Tatar halkının tarihi, edebiyatı, medeniyeti ile ilgili makaleler yayınlamıştır.

Cafer Seydahmet Kırimer ömrünün sonuna kadar Kırım-Tatar kamuoyunda büyük hürmetle anılmıştır. Sovyet rejiminin amansız düşmanı olan Cafer Seydahmet Kırimer, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman esirliğine düşmüş insanları, Türkiye siyasi çekincelerle kabul etmediğinde, O, esirlerin dünyanın muhtelif ülkelerinde yerleşmeleri için uğraşarak onları ölümden kurtarmıştır (Enserli, 1998: Yok). Cafer Seydahmet Kırimer 3 Nisan 1960 yılında vefat etmiştir.

BİLDİRİŞ'İN İŞLEDİĞİ KONULAR

Bildiriş gazetesinin başta Azerbaycan ve Sovyet Rusya'sından olmak üzere Türkiye dâhilinden, Kırım'dan, Kuzey Kafkasya'dan, İdil-Ural bölgesinden, Başkurdistan'dan, Kazak-Kırgız bölgesinden, Türkistan'dan, İran'dan, Ukrayna'dan haberlere yer veren daimi yazarları vardı. Gazetede ayrıca Sovyetler Birliği'nde ve dış ülkelerde basılan gazete ve dergileri kaynak olarak kullanılarak türetilen haberler kullanıldığı gibi, Sovyetler Birliği'nden, Türkistan'dan, Kazak-Kırgız vs. bölgelerden gelen haberciler vasıtasıyla oluşturulan haberler de kullanılmıştır.

Bildiriş gazetesi genel olarak yukarıda adı geçen coğrafyaya dair haber ve makaleler yayınlamayı hedefliyordu. Ancak *Bildiriş*'in asıl amacı, Bolşevik işgali sonrası Sovyet yönetiminin Azerbaycan'da uygulamaya çalıştığı (milli şuuru öldürmeye yönelik) politikalara karşı halkı uyarmak, Azerbaycan milli mücadele ruhunu canlı tutmak ve Bolşeviklerin baskıcı tutumunu dünya kamuoyuna duyurmaktı. *Bildiriş* gazetesindeki haber ve makaleler genellikle bu amaca yönelik yayınlanmıştır.

Bildiriş Rusya'da, Türkiye'de, Kafkasya'da ve daha birçok bölgede meydana gelen olayları rutin olayları haberleştirerek kamuoyuna aktarmıştır. Üzerinde ağırlıklı olarak durulan konular şunlardır;

Sovyet hükümetinin yönetim politikasına karşı haber ve makaleler

Bildiriş gazetesinde Azerbaycan Türklerinin Sovyet idaresinden duydukları memnuniyetsizlik ve bunun idarenin çeşitli uygulamalarını takiben bazı durumlarda ne denli şiddetlendiği, halkın yönetim karşısı bir konum almaya gerçekte Parti'nin kendisi tarafından zorlandığına dikkat çekecek türde haberlere yer verilmiştir. Bu haberlerle, Sovyet idaresine Azerbaycan Türklerinin sesinin duyurulması amaçlandığı gibi aynı zamanda, dış kamuoyuna da Sovyet idarecilerinin Azerbaycan topraklarında, Moskova lehine ancak yerel halkların aleyhine yürüttükleri ekonomi politikalarının yerel halklara ne denli zarar verildiği duyurulmaya çalışılmıştır.

Örneğin Bakinski Raboçi'nin 18 Haziran 1930 yılı ve 140 sayılı nüshasından alınan bir haberden istifade olunarak hazırlanan ve *Bildiriş*'in, "Kafkasya'da siyasi vaziyet" bölümünde "Azerbaycan'da durum vahim mi?" başlığı altında sunulan bir haberinde bahsolunan maksat güdülmüştür. Bakinski Raboçi'nin haberine göre Gürcistan'da ve Ermenistan'da durum ağırdır. Köylü isyan etmiştir. Azerbaycan'da durum daha da vahimdir. Nahçıvan, Zakatala, Şeki vilayetlerinde umumi köylü isyanlarının baş göstermiş, hükümet yetkilileriyle köylü arasında neredeyse bir savaş halini almış çatışmalar yaşanmaktadır. Hâlbuki Azerbaycan'ın Sovyet ekonomisindeki yeri çok mühimdir. Pamuk ve petrol gibi zenginlikler Sovyetler Birliği ekonomisi için büyük önem arz etmektedir, buna karşın KP bu bölgede lakayt davranmaktadır. Bildiriş bu haberi KP'nin en büyük propaganda vasıtalarından biri olan adı geçen gazeteden alıntılararak okurlarına sunmuş, bu sayede Azerbaycan'ın niçin Bolşeviklerce işgal edilmiş olduğuna dış kamuoyunun dikkatini çekmek istemiştir. Yanı sıra iç kamuoyuna da isyanların Sovyet hükümetinin ne denli başını ağrıtmakta olduğunun mesajını vermiş, bir nevi köylüyü bu duruşa devama telkin etmeye çalışmıştır.

Rusya Komünist Partisi'ni (KP) yıpratmaya yönelik haber ve makaleler

Rusya'da idareyi elinde bulunduran Komünist Parti, uygulamalarının pek çoğu başarısızlıkla sonuçlansa da halka rağmen bu uygulamaları devamda ısrarcı olmuştur. Örneğin 'erzak toplama' uygulaması Rusya'nın neredeyse tamamına yakın bölgelerde öngörüldüğü şekilde yapılamamıştır. Bununla birlikte 5 yıllık kalkınma planı da tatbik edilememiş, 5 yıllık plan 10 yıllığa dönüştürülmüştür. Bu ve benzeri başarısız uygulamalar halk tarafından tepkiyle karşılanmış, programların uygulanmasındaki ısrar yüzünden de sık sık çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar Rus olmayan milletler üzerinde yoğunlaşmış, özellikle Türk soylu halklara olan baskıyı ve zulmü arttırmıştır. Bu baskı ve zulmü, buna sebep olan politikaları ve dolayısıyla politikaların uygulayıcısı olan Komünist Partiyi, Rusya'da yaşayan halklara, Rus dışı toplumlara ve dünya kamuoyuna karşı itibarsızlaştırmak ve beceriksiz konuma düşürmek maksadıyla, *Bildiriş*, bu uygulamaları sık sık gündeme taşımayı, gündemde tutmayı ve her kesim tarafından Komünist Parti ve onun uygulamalarının tepki görmesini sağlamayı amaçlamıştır.

Ruslaştırma politikasına karşı uyarıcı haber ve makaleler

Komünist Parti, komünizm politikalarının uygulanmasında bir takım zorluklar yaşıyordu. Bu zorluklar, özellikle Rus dışı halklara yönelik çalışmalar esnasında çok ciddi boyutlara ulaşıyordu. Rus yönetimi bu sorunları topyekûn ortadan kaldırmak ve yaşanan olumsuzlukları bertaraf etmek maksadıyla Rusya topraklarında yaşayan halkları Ruslaştırma çabasına girişmiştir. Böylece hem istediği politikaları kolayca uygulayabilecek hem de bu Rus dışı toplumları güya kazanmış olacaktı. Sovyet yönetimi, bu amaçla hayata geçirmek istediği Ruslaştırma politikası çerçevesinde Rus dışı toplumların öncelikle dillerini, kültürlerini ve inançlarını değiştirmeyi (yok etmeyi) planladı ve uygulamaya koydu.

Bildiriş, Rus dışı halklara uygulanmak istenen bu sinsî plana karşı, başta Rusya topraklarında yaşayan Türk toplumları olmak üzere, Rus dışı halkları uyarmayı ve bu uygulamalar karşısında direniş göstermelerini sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda *Bildiriş*, Ruslaştırma politikası ile ilgili haber ve makaleleri sayfalarına taşıyarak hedefteki halkları uyarmış, dünya kamuoyunu da bu “asimile etme” politikalarına karşı bilgilendirmiştir.

Milli şuuru uyanık tutmaya yönelik haber ve makaleler

Bildiriş, başta Azerbaycan olmak üzere Rusya topraklarında yaşayan bütün Türk soylu halkların milli mücadelelerini devam ettirmeleri için yoğun çaba harcamıştır. Gazetenin en öncelikli amacı olan milli şuuru uyanık tutma çabasını, *Bildiriş*' in hemen hemen her sayısında, hatta her sayfasında görmek mümkündür.

Bildiriş, milli şuuru diri tutmaya yönelik birçok haber ve yazıya sayfalarında yer vermiştir. Ancak, milli şuuru diri tutmaya yönelik yazıların en önemlileri belki de “Solovki’de Gördüklerim” bölümünde yazılanlardı. Bu bölümdeki yazılarda, Rusların uyguladığı insanlık dışı muamelelere ve zulümlere dikkat çekilmiş, yaşanan acı ve zulümler, bu olaylara şahitlik edenlerin dilinden okuyuculara aktarılmıştır.

Rusya Komünist Partisi’ndeki anlaşmazlıklara yönelik haber ve makaleler

Bolşevikler iktidara geldikten sonra, Rusya topraklarında yaşayan halklara verdiği sözleri unutmış hatta Rus dışı halkların yaşam koşullarını oldukça zorlaştıran politikalar hayata geçirmeye başlamışlardı. Komünist Parti idaresindeki hükümetin, çoğu dayatmadan ibaret olan uygulamaları toplumun neredeyse tüm kesimlerinde memnuniyetsizlik yaratmıştır. Öyle ki bu memnuniyetsizlik Komünist Parti’nin içerisinde dahi kendini göstermiştir. *Bildiriş*, halk tarafından kabul görmeyen bu uygulamalarla birlikte KP içinde ortaya çıkardığı anlaşmazlıkları ve çatlakları gündeme getirerek KP’yi hem Rusya içerisinde hem de dünya kamuoyunda itibarsızlaştırmayı amaçlamış, bu doğrultuda haberler yayınlamıştır.

Rus dışı halklara uygulanan baskılara yönelik haber ve makaleler

Rusya topraklarında yaşayan Rus dışı toplumlar Şubat ve Ekim devrimlerinden lehlerine sonuçlar çıkacağını umut etmiş, bu yüzden şubat ve ekim devrimlerini desteklemişlerdi. Aslında devrimlerin, özde olmasa da, sözde bu toplumlara getirdiği büyük haklar vardı. Bu hakların verileceğine inanan yüzbinlerce insan adeta hayal kırıklığına uğramıştı. Bolşevikler, ihtilalden kısa bir süre sonra Çarlık dönemini aratacak uygulamaları hayata geçirmek için çalışmalar başlatmıştı. Bu çalışmalar özellikle yoksul, köylü ve işçi kesimini olumsuz etkileyecek türdendi. Rus yönetimi, söz konusu kesim tarafından kabul görmeyen bu uygulamaları hayata geçirme konusunda ısrarcı olmuş, dayatmacı tutum izlemiş, buna engel olmaya çalışanları ise cezalandırmıştır.

İşte bu dayatmacı tutuma tepki gösteren, karşı çıkan ve direnen halklara yapılan “baskı ve zulümleri” *Bildiriş* sayfalarına taşıyarak bir yandan bu halkların sesi olmuş, öte yandan da Rusya’da yaşayan Rus dışı halklara yapılan “baskı ve zulümleri” dünya kamuoyuna duyurmayı amaçlamıştır.

Türk soylu halklara uygulanan baskılara yönelik haber ve makaleler

Bildiriş, Sovyet yönetiminin Türk soylu halklara karşı yaptığı haksız uygulamalara yönelik haberleri sayfalarına taşıyarak, hem dayatma şeklinde hayata geçirilmeye çalışılan politikalar karşısında halkın tepkisini yansıtmış hem de bu yanlış ve haksız uygulamaları dünyaya duyurmayı amaçlamıştır.

Slav kökenli Rus olmayan halklara uygulanan baskılara yönelik haber ve makaleler

Rusların baskısı sadece Türk soylu halklara yönelik değildi. Rusya topraklarında yaşayan ve özellikle bağımsızlık arzusunda olan tüm milletler Rusların baskılarına maruz kalıyordu. Rusya'da yaşayan Slav kökenli halklar da Rusların haksız uygulamalarına karşı durmuş, bunun neticesinde ise ağır şekilde cezalandırılmışlardır. *Bildiriş*, Rusların uyguladığı baskının Türk soylu halklarla sınırlı olmadığını, bu baskının Rusya'da yaşayan farklı milletlerden milyonlarca insanı ilgilendirdiğini dünyaya duyurmak maksadıyla, bu halklara uygulanan baskıları da sayfalarına taşımıştır.

Bolşevik hâkimiyeti sonrası Azerbaycan'da kötüleşen koşullar ile ilgili haber ve makaleler

Azerbaycan, Çarlık döneminden beri Rusya için birçok açıdan büyük öneme sahip olmuştur. Azerbaycan'da petrolün bulunması bu toprakların önemini daha da arttırmıştı. Bu yüzden Ruslar, Azerbaycan'ı her zaman ellerinde tutmak istemiş, bunun için büyük çaba harcamıştır. Azerbaycan, enerji, ticaret, üretim, tarım vb. alanlardaki üstünlüğüyle adeta Rusya'nın kalbi durumundaydı. Ancak, Rusya için, başta enerji olmak üzere çoğu sanayi alanında öncü rol üstlenen Azerbaycan, Rus işgalinden sonra adeta yağmalanmış, tarım faaliyetleri gereği gibi yapılamamış, sanayi üretimi azalmış, çoğu imalathanelerdeki verimlilik düşmüş ve Azerbaycan (özellikle Bakü), eski parlak günlerinden çok uzaklaşmıştır. *Bildiriş*, bu durumu başta bu toprakların esas sahiplerine olmak üzere, tüm dünyaya duyurmak maksadıyla, Azerbaycan'da kötüleşen koşullarla ilgili haberler yayınlamıştır.

Bildiriş' te yer alan makaleler ve haberler dünya kamuoyu tarafından yakından takip edilmiştir. Rus yönetimi bu haberlerden duyduğu endişeyi ve rahatsızlığı sık sık dile getirmiştir. Ruslar, dünya kamuoyuna sağlanan bu haber ve bilgi akışını engellemek ve kaynakları yok etmek maksadıyla muhaceret basınına takibe almış, ilgili ülkelere, bu insanları sınır dışı etmeleri konusunda baskı yapmıştır.

SONUÇ ve ANALİZ

Öz vatanları Azerbaycan'ı terk etmek zorunda kalan ve muhacir durumuna düşen Azerbaycanlı aydınlar, gittikleri ülkelerde de Sovyetlerin baskısı ile rahat çalıştırılmamış, faaliyetleri engellenmiş ve buldukları ülkeleri terk etmek durumunda bırakılmışlardır. Sürekli bir ikamet adresleri olmayan, düzenli bir yaşam süremeyen bu insanlar sürekli ad ve soyad değiştirmişlerdir. Hayatları boyunca elde ettikleri maddi ve manevi değerleri Azerbaycan'da bırakarak, sadece düşüncelerindeki ve akıllarındakilerle bağımsızlık mücadelesi için muhacerete, bir başka ifadeyle kader

yolculuğuna çıkmışlardır. Muhaceret, başta İran, Türkiye, Almanya, Fransa, Polonya olmak üzere birçok ülkede matbuat oluşturarak mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Azerbaycan Türkleri, Türkiye’de buldukları yaklaşık 10 yıllık süre zarfında büyük zorluklar yaşamışlardır. Buna rağmen çeşitli yayın organları aracılığıyla milli mücadeleyi devam ettirmişlerdir. Muhaceretin kamuoyu oluşturma çalışmaları ve çıkardıkları yayınlar her geçen gün karşılık bulmuş ve ses getirmeye başlamıştır. Bunun neticesinde de muhacirlere olan baskı artmıştır.

Bildiriş, Komünist Parti yönetimindeki Rusya hükümetinin, kendi topraklarında yaşayan özellikle Rus dışı halklara karşı baskıcı tutumunu sayfalarına taşımıştır. Böylece *Bildiriş*, hem bu halkların kendi aralarında birlik ve bütünlük oluşturmalarını sağlamayı amaçlamış, hem de insanlara huzur ve refahı vaat eden komünizm felsefesinin uygulamadaki çarpıklığını dünya kamuoyuna aktarmıştır.

Bildiriş, yayınlandığı süre içerisinde konuyla ilgili onlarca haber ve makalelere yer vermiştir. Bu haber ve makalelerin büyük bir kısmını da Rusya’da, Avrupa’da ve dünyanın diğer yerlerinde yayınlanan dergi ve gazetelere dayandırarak oluşturmuştur. Yani *Bildiriş*’te yer alan bu haberlerin büyük çoğunluğu diğer yayınlar aracılığıyla da dünya duyurulmuştur. Böylece dünya devletleri, Bolşeviklerin, komünizmi hayata geçirmedeki başarısızlıklarına gün gün tanıklık etmiştir. Komünizmin, insanlara eşitlik, huzur ve refahı sağlamak bir yana, yoksulluğu, sefaleti, açlığı, acıyı ve zulmü yaşattığını gören bazı devletler bu felsefeyi tehlikeli bulmuş ve mesafeli yaklaşmıştır. Hatta başta ABD olmak üzere bazı ülkeler komünizm tehlikesinin kendi ülkelerine sıçramaması için tedbirler almışlardır.

Bildiriş, Geniş çerçevede Azerbaycan milli mücadelesiyle birlikte Rusya topraklarında cereyan eden olayları ele alıyordu. Ancak özellikle bazı bölümlerde Azerbaycan’ın mücadelesini derinlemesine işlemiş, konunun hem Azerbaycan Türkleri üzerinde hem de dünya kamuoyunda etkili olmasını sağlamıştır. Örneğin B. E. Ağaoğlu imzasıyla 2. ve 15. sayıları arasında yayınlanan, ‘Solovki’ de gördüklerim’ bölümünde yazılanlar Azerbaycan’da yaşanan olayları detaylandırarak okuyucularına aktarmıştır. Mirza Bala Mehmetzade tarafından kaleme alınan ve 13 sayı boyunca yayınlanan ‘Azerbaycan’da köylü hareketleri’ yazıları ise Komünist Parti’nin uygulamalarının çarpıklığını gözler önüne seriyordu. Bunların dışında Kırımli Cafer Seyit Ahmet’in ‘Kırım istiklal davasının sebepleri ve esasları’ ile ‘Sovyet Rusya’nın son vaziyeti’ hakkındaki yazıları, Başkurdistanlı Abdulkadir’in ‘Başkurdistan meselesi ve Başkurt hareketi’ konusundaki tespitleri de Rusya topraklarında yaşayan halkların durumlarını açıkça ortaya koyuyordu.

Bildiriş yazarları, Bolşeviklerin, Rusya topraklarında yaşayan halklara yaptıkları baskıları ve onlara karşı takındıkları acımasız tutumları, korkusuzca haberleştirmiş, makaleye dönüştürmüş ve kamuoyuyla paylaşmışlardır. Yukarıda sözünü ettiğimiz yazarlar *Bildiriş* aracılığıyla Azerbaycan milli mücadelesini canlı tutmak ve mücadeleye güç kazandırmak amacıyla ellerinden geleni yapmışlardır. *Bildiriş*’in bu etkili yayınları Sovyet yönetiminde büyük rahatsızlık uyandırmış, Komünist yöneticilerden Çiçerin, Mircafer Bağirov, M. Hüseyinov ve diğerleri toplantı

kürsülerinden Türkiye hükümetine, muhacirlerin ülkeden ihracı konusunda baskılar yapmış onlara karşı içte ve dışta mücadele etmeye çağırmıştır.

Bildiriş 'in yayınlarından duyulan rahatsızlık çeşitli platformlarda da dile getiriliyordu. Komünist Parti'nin Azerbaycan teşkilatının bir toplantısında, Polonski'nin Rusça, Sultanov'un Azerbaycan Türkçesiyle yaptığı konuşmalarında Müsavatçıların, Azerbaycan Komünist Partisi'nin faaliyetlerine karşı Sovyet aleyhtarı nüfuzlarını kuvvetlendirmek için çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Milli mücadeleye gönülden destek veren Mirza Bala'nın, *Bildiriş* 'in hemen hemen her sayısında Milli mücadele hakkında yazılarına rastlamak mümkündü. Üstelik Mirza Bala'nın yazıları çok tesirliydi. Bala, yazdığı yazılar ve makaleler aracılığıyla Komünist Parti politikalarını çokça eleştiriyordu.

Bildiriş 'te yayınlanan makaleleri ile Sovyet Azerbaycan yönetimini bir hayli uğraştıran Mirza Bala aleyhinde, Komünist Partisi'nin XX. Bakü konferansında geniş konuşmalara yer verilmiştir. Konferansta, Polonski ve Ağa Sultanov adlı komünistler Müsavatçılardan ve Müsavat ideolojisinden bahsederken Komünist Partisi içerisinde ana muhalefet ve grupçular (gruplaşma) ile Müsavatçılık arasında sıkı bir ilişki olduğunu kaydetmişlerdir.

Mirza Bala Mehmetzade'nin Sovyetler Birliği ve Sovyet Komünizmi ile ilgili geleceğe yönelik görüşleri ve kehanetleri Sovyet yönetimini endişe ve kaygı içerisine sokmuştur. *Bildiriş* 'teki makaleleri Sovyet Azerbaycan'ındaki siyasi kurumlarda ve İlimler Akademisinde ciddi bir biçimde incelenmiş ve müzakere konusu olmuştur. Çünkü dünya Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri ve haberleri Mirza Bala'nın kaleminden takip ediyordu.

Aslında Ruslar uzun zamandır muhacerette olan aydınların çalışmalarını takip ediyor, bu çalışmalarını engellemek için yoğun çaba sarf ediyorlardı. *Bildiriş* 'ten önce yayınlanan *Yeni Kafkasya*'nın yaptığı Bolşevik aleyhtarı yayınlar da ses getirmiş, bu konuda edişe duyan Sovyet hükümeti, kendi yayın organı olan *Bakinski Raboçi* 'de, *Yeni Kafkasya* dergisinde yayınlanan yazıların asılsız olduğu ve itibar edilmemesi gerektiğini vurgulamıştı. Dergide, Komünist Parti ile ilgili ayrılık yazıları halk arasında gündem oluşturmuş, ihtilal söylentileri yayılmıştı. Ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alandaki bu yayınlar ve Bolşevik aleyhtarı tutumlar, Sovyet hükümetini rahatsız etmiş, Azerbaycan halkı arasında bağımsızlık fikri hızla yayılmıştır. Derginin Azerbaycan'a girişi engellenemeyince Türk yetkililerin birkaç kez reddetmelerine karşın yoğun baskılar sonucu dergi, 1 Eylül 1927'de 94. Sayısından sonra yayın hayatına son vermek mecburiyetinde kalmıştır.

1924 yılında SSCB dünya devletleri tarafından tanınmaya başlandı. SSCB'nin daha fazla tanınmasını engelleyen unsurların başında, yurtdışındaki Sovyet muhacirlerinin faaliyetleri geliyordu. Uzun tartışmalardan sonra Sovyetler bu durumu değiştirmek için yurtdışındaki muhacirlere geri dönme olanağı tanıdı.

Ancak Azerbaycan Komünist (Bolşevik) Partisi Yönetim Kurulu'nun 15 Şubat 1926 tarihli toplantısında Türkiye'de bulunan Müsavatçıların kesinlikle ülkeye

dönmesinin engellenmesi gerektiği belirtilmiş ve Sovyetlerin Türkiye'deki temsilcilerinin bu konuda dikkatli olması gerektiği vurgulanmıştı. Buradan da anlaşılacağı üzere Bolşevikler, Türkiye'de çeşitli basın yayın faaliyetleriyle milli mücadeleyi canlı tutan muhaceretin, Rusya topraklarına girişiyle Azerbaycan milli mücadele hareketinin güçleneceği endişesini taşımaktadırlar.

Muhaceret çalışmalarından ve yayınlarından kaynaklanan bu rahatsızlık Bolşevikleri harekete geçirmiş, Türkiye'ye olan baskı artmıştı. Nihayet Rusların yoğun baskısı sonucu milli mücadelenin en önemli temsilcilerinden olan Mehmet Emin Resulzade Türkiye'den ayrılmak durumunda kalmıştır.

Muhaceretin Türkiye'deki yayın organlarından biri olan *Bildiriş* gazetesi de diğer muhaceret yayınları gibi, Sovyetler Birliği'nin baskısı sonucu Türkiye'de yayını durdurulan bir gazeteydi. *Bildiriş* gazetesinin son nüshası 10 Eylül 1931'de yayınlanan 58. sayıdır. *Bildiriş* gazetesinin yayın ömrü kısa olsa da, üstlendiği görev ve yaptığı yayınlar büyük öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- AHC Ansiklopedisi (2004). *Azerbaycan Parlamentosunun Üyeleri*, I. Cild, Bakü: Lider Neşriyat
- Aliyev, M. (1989). *Mehmedim Resulzade*, Azerbaycan Jurnalı: Sayı: 3
- Aliyev, M. (1991). *Mehmed Emim Resulzade'nin Ömür Yolu*, (Mehmet Emin Resulzade, "Asrimizin Seyavuşu, Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı Çağdaş Tarihi" kitabına önsöz) Bakü: Gençlik Neşriyatı.
- Bildiriş (1930). *Sunuş*, No: 1
- Enserli, M. (1998). *Cefer Seyid Ahmed Kırimer*, Bakü: Qartal Neşriyatı.
- Fazıl, R. ve Nagayev, S. (2001). *Kırım Tatar Edebiyatının Tarihi (Kısa Bir Nazar)*, Akmesicit.
- Hüseynov, Ş. (1988) *Hakikat ve Adalet Carcısı*, Bakü: Azerneşr.
- Hüseynoğlu, A. Ş. "Abdülkadir İnan ve Muhacir Azerbaycan Gazetesi "Bildiriş" (1930-1931)", Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Bakı- Azerbaycan, Bkz. (<http://ali-shamil.tr.gg/Abd.ue.lkadir-%26%23304%3Bnan-ve-muhacir-Azerbaycan-gazetesi--h--bildiri%26%23351%3Bh--h-htm>) (05.06.2015).
- İbrahimli, H. (1996). *Azerbaycan Siyasi Muhacereti*, Bakü: İlim Yayınları.
- Mehmetzade, M. B. (1938). *Millî Azerbaycan Hareketi-Millî Azerbaycan Müsavat Halk Fırkası Tarihi*, Berlin.
- Nalcioğlu, B. U. (2004). "Azerbaycan Siyasi Muhaceretinin İstanbul'daki Basın Etkinliklerinin (1923-1931) Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü", İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Resulzade, M. E. (1997) *Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'e İhtilal Hatıraları*, Haz: Sebahattin Şimşir, İstanbul.
- Resulzade, M. E. (2008). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (1884-1955)*, İstanbul: 35. Cilt, s.2.
- Sultanlı, V. (1998). *Azerbaycan Muhacir Edebiyatı*, Bakü: Şirvanneşr.

Tahirli, A. (2002). *Azerbaycan Muhaceret Matbuatı*, I Hisse, Bakü: Grapp-poligraf.

Veliyev, A. (2006) *Azerbaycan Siyasi Düşünce Tarihi ve Mirza Bala Mehmetzade 1898-1959*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Yeni Türk Ansiklopedisi (1985). *Abdulkadir İnan*, , 14. Cilt, İstanbul: Ötüken